

ВИХОВАННЯ НАЧАТКІВ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИМИ ЗАСОБАМИ

У складних умовах, коли Україна відстоює свою політичну й економічну незалежність, особливої значущості набуває проблема громадянськості. Сучасні запити суспільства зумовлюють зміни у громадянському вихованні, спрямовуючи його на становлення свідомої, зрілої людини, здатної бути громадянином своєї країни – відчувати свою причетність до суспільних подій і проблем, брати активну участь у їх вирішенні на покращення життя країни, громади і своє особисте.

Про актуальність проблеми свідчить низка законодавчих документів, серед яких - Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, що накреслюють дієві шляхи для поєднання зусиль науковців і практиків у вибудові цілісної системи навчально-виховних впливів на нинішнє покоління дітей та молоді.

Громадянському вихованню значну увагу приділяли українські мислителі М. Драгоманов, М. Костомаров, П. Куліш, С. Русова, Т. Шевченко, педагоги К. Ушинський, В. Сухомлинський. Сучасні вчені і науковці здійснюють аналіз зарубіжних концепцій громадянського виховання (О. Пометун, І. Тараненко), тенденцій громадянського виховання у вітчизняній думці (І. Кучинська), досліджують національні цінності (І. Зязюн, П. Ігнатенко), розробляють принципи, дієві шляхи і методи громадянського і морального виховання (І. Бех, Н. Бібік, М. Боришевський, П. Вербицька, В. Кремень, О. Сухомлинська, К. Чорна). Формуванню патріотизму та інших якостей громадянина присвячені дослідження останніх років (М. Бабкіна, І. Василенко, П. Волошин, Т. Гавлітіна, М. Зубцова, А. Панчук, М. Тимчик, М. Тилічук, М. Качур та ін.). Аналіз праць

засвідчує високу увагу дослідників до формування громадянських рис у період молодшого, підліткового і старшого шкільного віку, у студентів і молоді різними, зокрема й мистецькими засобами (краєзнавство, музичне, хорове, декоративно-прикладне мистецтво, український фольклор). Менш представленим залишається аспект виховання основ громадянськості у дошкільному віці (О. Стаєнна, Л. Калуська, Л. Ткаченко), що є вкрай необхідним, оскільки громадянськість та її складові - моральна, політична, правова та естетична культура закладаються у дошкільному дитинстві у системі різних соціальних інституцій (дошкільні навчальні заклади, сім'я та ін.). Тож **метою статті** є виокремлення наочних початків громадянськості, виховання яких має червоною лінією проходити крізь увесь навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів і у родинному вихованні. При цьому акцент здійснюється на художньо-естетичних формах і методах, які, на погляд автора, є найбільш дієвими з огляду на особливості старшого дошкільника.

Громадянське виховання - це «формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною» [4, с. 7]. Фундаментальна духовно-моральна якість – громадянськість як світоглядна і психологічна характеристика особистості передбачає засвоєння і реалізацію людиною своїх прав і обов'язків відносно самої себе, своєї сім'ї, колективу, рідного краю, Вітчизни, планети [4, с. 7]. Такий свідомий, відповідальний і компетентний громадянин-патріот, здатний саморозвиватися і сприяти розбудові демократичного громадянського суспільства, формується в умовах спеціального – *громадянського виховання* в системі різних соціальних інституцій, що має спрямовуватися на розвиток патріотизму, національної самосвідомості, правосвідомості, політичної культури, культури міжетнічних стосунків, гуманістичної моральності, ціннісного ставлення до природи і праці (К. Чорна) [7]. Цілеспрямований процес громадянського виховання П. Вербицька розглядає як підготовку молодого покоління до життя у системі суспільних відносин, соціальної взаємодії та активної відповідальної участі в

суспільних процесах, метою якого є формування громадянської компетентності учнівської молоді, що забезпечує її активну громадянську позицію у суспільстві, здатність відповідально реалізовувати свої права та обов'язки, налагоджувати соціальне партнерство у процесі розв'язання суспільних проблем [2, с. 28]. Сукупність компетентностей, що утворюють громадянську зрілість особистості, і є результатом громадянського виховання, дозволяє їй активно, відповідально й конструктивно реалізовувати громадянські права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства [3]. Серед важливих складових у структурі особистості з високим рівнем громадянської культури - особиста відповідальність та громадянська мужність, без яких правильні знання про демократію проходять поза емоціями зростаючої особистості і не стимулюють бажання виступати активним стратегом свого життя і долі держави [4, с. 3]. Названі компоненти – громадянська зрілість, громадянська компетентність і громадянська культура визначають результат процесу громадянського виховання у дорослої людини.

Про розвиток і становлення громадянськості у дитини засвідчуватиме рівень набуття нею обов'язкового мінімуму знань щодо громадянських прав і обов'язків, зростаюче бажання брати участь у суспільно-політичному житті країни (громади) та активність у долученні до громадянських питань і проблем різного рівня, які вона здатна усвідомлювати. Педагогам ДНЗ у вихованні майбутнього громадянина слід розуміти, що саме має знати, уявляти і головне, як діяти дитина-дошкільник та які форми й методи роботи з ним практикувати.

У старшому дошкільному віці тільки закладаються основи громадянськості - підростаючи, дитина вбирає в міру свого розуміння все те, чим живе сім'я, родина, громада, народ України і поступово формується як член суспільства, як громадянин. Тому у старшому дошкільному дитинстві можна говорити про *начатки громадянськості* – ті перші уявлення, знання про країну, про громадянську відповідальність, громадянську поведінку і готовність відповідно діяти.

У Базовому компоненті дошкільної освіти визначено змістове наповнення освітньої лінії «Дитина в соціумі», завдяки чому виокремлюються і начатки громадянськості, на які слід спрямовувати навчально-виховний процес у ДНЗ: формування у дітей навичок соціально визнаної поведінки, вміння орієнтуватись у світі людських взаємин, готовності співпереживати та співчувати іншим та ін. У спілкуванні з дорослими, як носіями суспільно-історичного досвіду людства, в дитини з'являються інтерес та вміння розуміти інших людей, долучатися до спільної діяльності з однолітками та дорослими, оцінювати власні можливості, поважати бажання та інтереси інших людей, об'єднувати з ними свої зусилля для досягнення спільного результату. Взаємодія з іншими людьми є своєрідним видом входження дитини в людський соціум, що вимагає умінь узгоджувати свої інтереси, бажання, дії з іншими членами суспільства [1, с. 6]. Відповідно виховання українського громадянина і патріота спрямовуватиметься на реалізацію таких суттєвих чинників, що ґрунтуються на загальнолюдських, гуманістичних і національних цінностях: усвідомлення цінності й унікальності життя кожної людини на Землі незалежно від місця проживання, віросповідання, расової й етнічної приналежності; повага до інших народів, їхніх прав, інтересів і цінностей, культури, нетерпимість до расової та національної неприязні; повага до минулого і теперішнього своєї Батьківщини, мови, традицій і культури народу, набуття елементарних знань історії своєї країни та її законів; активна громадянська позиція особистості.

Отже, зміст виховання має спрямовуватися на формування ціннісного ставлення до глобальних проблем, соціальних груп, окремих особистостей, їхньої діяльності, до явищ громадянського життя.

Розпочинати процес громадянського виховання у старшому дошкільному віці потрібно з прилучення до близьких і зрозумілих дитині цінностей – сім'ї, рідного дому, міста чи села, своєї землі – малої батьківщини.

Виховуємо у сім'ї. Дитині ще складно зрозуміти, що таке патріотизм, гідність, однак, вона точно знає, що таке любов до мами, до свого дому, до найближчого оточення. Ще у XVII столітті англійський філософ Ф. Бекон

зазначав: любов до батьківщини починається з родини. Саме через привласнення таких цінностей старшими дошкільниками можна «домогтися того, щоб вихованця вже з дитинства хвилювало теперішнє та майбутнє Вітчизни, – одна з найважливіших передумов запобігання моральним зривам у дитячі роки...» - писав В.Сухомлинський [5]. Важливо, щоб любов до близьких була дієвою: для цього вчимо дитину само обслуговувати себе (чистити взуття, митися, прати речі), допомагати мамі (мити посуд, ходити за покупками, поливати квіти та ін.), включатися у «чоловічі» справи (ремонтувати техніку, будувати – шпаківню, наприклад, годувати тварин та ін.), цікавитися справами школи, садочка, громади села чи міста (брати участь у акціях – «Очистимо свій двір від сміття», «Посади дерево» та ін.) – саме з таких елементарних речей дитина набуває важливих умінь бути активною і самостійною особистістю, причетною до життя суспільства, виявляти своє ставлення до того, що відбувається навколо неї.

Громадянське виховання, як і будь-яке інше виховання – це суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників, тому потрібно пам'ятати: «найкращий засіб прищепити любов до вітчизни полягає у тому, щоб ця любов була наявною у батьків, - думка Ш.Монтеск'є як ніколи актуальна сьогодні...Така любов характеризується щирим поцінуванням того, що вже є у людини, вона спрямовує людину на покращення і збереження навколишнього - свого робочого часу, місця, дому, присадибної ділянки, двору. Дитина ж дошкільного віку є маленьким копіювальником. Якщо вона живе цінностями й ідеалами батьків, то бачить світ їхніми очима, наслідує їх у всьому. Тому, як і батьки з високими громадянськими чеснотами, дитина не зможе зламати дерево, знищити тваринку, не допомогти літній людині, смітити на вулиці. З таких «малих» і непомітних кроків починаємо виховання патріотизму і громадянськості.

Прикладами для наслідування можуть бути й знакові постаті в історії України, яких багато. Дівчаток можуть захопити доньки Ярослава Мудрого – Анна і Єлизавета, яких віддали у заміжжя до іноземних країн за короля і принца (пам'ятник одній з них нещодавно встановлено у Києві – розгляньте його

світлин з дитиною, обговоріть, якою бачиться їй юна княжна). Повчальна історія Анни Ярославни – ставши дружиною Генріха I у Франції, вона мала право ставити підпис під важливими державними документами – важливий привілей для королівського двору XI століття. Її навченість вражала підданих, особливо у порівнянні з неграмотними королівськими чиновниками: Анна знала латину – офіційну мову того часу, на якій писала і спілкувалась освічена частина людей Західної Європи. Для хлопчиків чудовими прикладами є відомі спортсмени минулого й сучасності – Іван Сила, брати Кличко, Андрій Шевченко - їхні досягнення звеличують Україну. Слід більше говорити з дітьми – наводити цікаві історії, цікавитися їх думкою, звертатися до почуттів – що відчують.

Дієвою формою громадянського виховання є *участь дітей у козацькому русі*, зокрема й на базі всеукраїнського табору «Козацька фортеця», де відпочивають і ознайомлюються з життям козаків, набувають елементарних прийомів самооборони, залучаються до козацьких «справ» - веслування, бою на шаблях, фехтування, танцю «гопака» та ін. діти вже з дошкільного віку. В такому таборі навчаються працювати у команді, брати участь у суспільних акціях, проектах, а отже – відбувається виховання громадянських якостей українця. Подібні види діяльності та справи можна практикувати у родині – робити ранкову руханку, дослідити свої родинні «корені», зайнятися спортом.

Старші дошкільники характеризуються підвищеною емоційністю, тому яскраві образи, які вони побачать, переживуть разом з дорослими, надовго залишаться у пам'яті і можливо, стануть особистими орієнтирами на все життя. І навпаки: дитина може відчути фальш, якщо батьки чи педагоги вчать її одному: «Батьківщину потрібно любити!», а самі у розмовах з іншими людьми висловлюють протилежні думки на кшталт: «У цій країні нічого не здобудеш», «Моя хата з краю».

Виховуємо у дошкільному навчальному закладі. Педагоги дошкільних закладів розуміють необхідність формування патріота змалечку, однак, часто пошук методів громадянського виховання обмежується святами з декламацією дітьми віршів і співами пісень на відповідну тематику (часто їх зміст заскладний

для дітей, більшість слів не розуміється ними). Так само недостатньо готові педагоги і до відповідей на конкретне запитання: що саме формуємо, які якості розвиваємо, як дотриматися системи. І батькам, і педагогам в умовах різних дошкільних навчальних закладів – приватного чи державного, за великої чи не дуже великої наповнюваності груп, на заняттях чи після них важливо буде донести до дітей прості правила:

- цінувати те, що маєш (маму, тата, бабусю, сестричку; домашніх тваринок, свій куточок, будинок, двір; свій дитячий садочок, своє село, край, батьківщину).

- бути уважним до свого найближчого оточення - людей (членів родини, друзів, вихователів), природи і довкілля (двір, сад, ліс), до всіх подій навколо (місто, село, край, країна).

- гордитися своїм краєм і країною, помічати в ній красиве, гармонічне, довершене.

«Запустити» процес національної самоідентифікації у дитини старшого дошкільного віку слід комплексно (інтер'єр садка, власний приклад вихователів, методи і форми роботи, заходи з батьками). Важливо *використати у інтер'єрі дитячого садку і дому декоративні елементи у національному стилі* (скатертини, серветки, рушники з вишивкою, вироби з дерева, обереги з соломки і сухоцвітів), пояснювати їх значення у житті українців, прилучати дітей до вшановування національних свят і дотримання традицій як культурної спадщини свого народу. Тоді й вишиванка не буде сприйматися звичайною річчю, а нести більш глибокий смисл – таку сорочку носили ще наші пращури, вона багато про що говорить і означає.

Вихованню патріотизму сприятиме і набуття *знань про цікаві місця* своєї країни. Спробуймо разом з дітьми подивитися на Україну очима туриста, який вперше завітав до неї. Якщо дослідити карту України, то можна подивуватися різноманіттю природних зон, Карпатам, Азовському і Чорному морям, близько п'ятидесяти національним паркам, чудовій за смаком українській кухні, гостинності українців, народним промислам – все це вигідно вирізняє Україну

серед багатьох інших країн. Знайомство зі своєю країною (у різних формах – від віртуальних екскурсій, до подорожі край села чи у сусідній парк) – її безмежних багатств разом з дорослими принесе багато користі дитині: «У дитинстві починається тривалий процес пізнання – пізнання і розумом, і серцем – тих моральних цінностей, що лежать в основі моралі: безмежної любові до Батьківщини, готовності віддати життя за її щастя, велич, могутність, непримиренність до ворогів Вітчизни» [6, с. 16].

Серед різноманіття засобів особлива роль належить художньо-естетичним засобам – музиці, співам, танцям та ін., що розвивають естетичні почуття і емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва, людини і світу. Найбільш дієвими формами роботи з старшими дошкільниками є: *заняття продуктивними видами діяльності (музичне, образотворче, ручна праця), тематичні свята, екскурсії, етнічні й фольклорні фестивалі, художні майстер-класи*. Досконало володіючи арсеналом *методів і прийомів*, педагог ефективно й щоденно - «цеглинка за цеглинкою» вибудовує особистість старшого дошкільника. *Читання українських народних казок* з їхньою мудрістю, в яких дитина зустрине багато позитивних героїв, на яких захочеться рівнятися, допоможе відшукати відповідь на багато питань. У цікавій і доступній формі дитина набуватиме необхідних знань про те, що є добрим, ціннісним, а що – не вартим уваги, дріб'язковим. Знання закріплюватимуться у активній художньо-естетичній діяльності – *драматизаціях чи театралізаціях* казок з обов'язковим обговоренням і сюжету, і персонажів, їхніх вчинків. У обговореннях важливо, щоб діти висловлювали свої думки, ділилися враженнями, якнайбільше виявляли свої почуття. Результативними у цьому стануть спеціальні методи, наприклад, *фасилітованої дискусії*, що дозволяє учаснику активно включатися у групове обговорення, реагувати на стимул – сюжетну картину, ілюстрацію, бачити їх з різних позицій, що ідопомагає дитині усвідомлювати наявність різних бачень, чути й приймати їх, відстоювати свою думку толерантно і з повагою до інших.

Сьогодні досить поширеною формою, де діти прилучаються до народного мистецтва є *художні майстер-класи* – їх можна побачити й приєднатися до них

на багатьох етнофестивалях, художніх ярмарках, арт-майданчиках. Для старших дошкільників пропонується широкий вибір занять: зробити ляльку-мотанку, іграшку з глини, скрапбукінг, миловаріння, плетення стрічками, декупаж, писанкарство та багато іншого, в яких діти своїми руками створюють маленькі шедеври прикладного значення – прикраси для дому і для себе в українськму народному стилі. Започатковувати майстер-класи можна і у дитячому садку. Серед цікавих - скульптури з трави, іграшки з кукурудзяного бадилля – старшим дошкільникам буде доступно створити найпростіші образи, наприклад, Плескачика, їжачка. Власне в кожному регіоні України існують свої традиційні ремесла, до яких можна долучити дітей у виконанні ними творчих завдань – запросити майстринь, відвідати етномузеї, створити міні-музей у садочку.

З старшими дошкільниками можна організувати *екскурсію вихідного дня* з відвіданням різних цікавих місць (наприклад, музею іграшки), або познайомитися з одним художнім твором і дізнатися історію його створення (наприклад, однієї картини у музейній кімнаті у ДНЗ). Варто враховувати особливості сприйняття дитини – їй не під силу значний об'єм інформації і задовгі екскурсії; сконцентрованість уваги на одному цікавому предметі буде більш корисною – створюється мотивація для подальшого пізнання арт-об'єктів.

Висновки. Виховання громадянськості є важливою і актуальною проблемою сьогодення в Україні. Особливої ваги набуває громадянське виховання у старшому дошкільному віці, в якому формуються начатки громадянськості: уявлення про знання і обов'язки людини у суспільстві, первинні навички роботи в колективі, які потім переносяться у суспільне життя, діти включаються у ситуації, що потребують вияву соціальної поведінки. В умовах родинного виховання батькам важливо знайомити дітей з національними цінностями на гідних прикладах - відомих українців минулого і сучасності та виявляти власний приклад достойного ставлення до близьких, природи, землі, мови і культури своєї батьківщини.

Зміст виховання у дошкільних навчальних закладах має спрямовуватися на формування у дітей навичок соціально визнаної поведінки, вміння

орієнтуватись у світі людських взаємин, готовності співпереживати та співчувати іншим, завдяки чому в дитини з'являються інтерес та вміння розуміти інших, долучатися до спільної діяльності з однолітками та дорослими, об'єднувати з ними свої зусилля для досягнення спільного результату, поважати бажання та інтереси інших людей. До уваги педагогів – художньо-естетичні засоби, форми роботи зі старшими дошкільниками, що враховують особливості віку, інтереси і потреби дітей (заняття продуктивними видами діяльності - музичне, образотворче, ручна праця, тематичні свята, екскурсії, етнічні і фольклорні фестивалі, художні майстер-класи) і методи (читання казок, бесіди, фасилітовані дискусії, творчі завдання).

Подальші розвідки з означеної проблеми слід розгорнути у напрямі розробки технологій громадянського виховання у старшому дошкільному віці в умовах роботи дошкільного навчального закладу, що забезпечують діяльнісний аспект навчально-виховного процесу. Ефективними вбачаємо шляхи виховання рис майбутнього громадянина своєї країни в умовах гуртків художнього профілю (танцювальних, хорових, вокальних та ін.) на базі будинків і центрів дитячої творчості, дитячих творчих колективів, що працюють зі старшими дошкільниками.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богущ А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. - К.: Видавництво, 2012. – 26 с.

2. Вербицька П.В. Теоретико-методичні основи громадянського виховання учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах [Текст] : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / П.В. Вербицька. – К. : Ін-т проблем виховання НАПН Укр., 2010. – 41 с.

3. Кендзьор П. І. Інноваційні форми організації громадського виховання старшокласників у позакласній роботі : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / П. І. Кендзьор; Ін-т пробл. виховання АПН України. - К., 2004. - 20 с.

4. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Шлях освіти. - 2001.

5. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. - Т. 3. - К. : «Радянська школа», 1977. – 670 с.

6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. - Т. 3. - К. : «Радянська школа», 1977. – 670 с.

7. Чорна К.І. Виховання громадянина, патріота, гуманіста: Науково-методичний посібник. – К.: ПП “Медіана”, 2004. – 60 с.

Transliteration:

1. Department of education and science, young people and sport of Ukraine (2012). *Bazoviy komponent doshkilnoyi osviti* [Base component of preschool education].(Standard of preschool education, 2012). Retrived from <http://mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/basic1/>

2. Verbitska, P.V. (2010). *Teoretiko-metodichni osnovi gromadyanskogo vihovannya uchnivskoyi molodi u zagalnoosvitnih navchalnih zakladah* [Theoretical and methodological foundations of civil education of students in secondary schools].(Dissertation abstract, Kyiv).

3. Kendzor, P. I. (2004). *Innovatsiyni formi organizatsiyi gromadskogo vihovannya starshoklasnikiv u pozaklasniy roboti innovatsiyni formi organizatsiyi gromadskogo vihovannya starshoklasnikiv u pozaklasniy roboti* [Innovative forms of organization of public education of senior pupils are in extracurricular work].(Dissertation abstract, Kyiv).

4. Suhomlinska, O. V. ta in. (2001). *Kontseptsiya gromadyanskogo vihovannya osobistosti v umovah rozvitku ukrayinskoyi derzhavnosti* [Conception of civil education of personality is in the conditions of development of the Ukrainian state system]. *Shlyah osviti [Way of education]*, 3, 7–13.

5. Suhomlinskiy V.O. (1977). *Narodzhennya gromadyanina* [Birth of citizen]. In Suhomlinskiy V.O. Vibriani tvori: v 5-ti t.: Vol.3 [Selected Works]. Kyiv: Radyanska shkola.

6. Suhomlinskiy, V.O. (1977). *Sertse viddayu dityam* [Give a heart to the children]. In Suhomlinskiy V.O. Vibriani tvori: v 5-ti t.: Vol.3 [Selected Works]. Kyiv: Radyanska shkola.

7. Chorna, K.I. (2004). *Vihovannya gromadyanina, patriota, humanista* [Scientific-methodical manual]. Kyiv: PP “Mediana”.

Рагозіна В. В. Виховання начатків громадянськості у старших дошкільників художньо-естетичними засобами.

У статті актуалізується проблема громадянськості, виокремлюються начатки громадянськості, виховання яких необхідно і можливо розпочинати з дошкільного віку і реалізовувати в умовах сім'ї і ДНЗ. Пріоритетними напрямками в умовах родинного виховання є ознайомлення дітей з національними цінностями на гідних прикладах відомих українців минулого і сучасності, батьківський приклад достойного ставлення до близьких, природи, землі, мови і культури; зміст виховання у ДНЗ має спрямовуватися на формування у дітей навичок соціально визнаної поведінки, вміння орієнтуватись у світі людських взаємин, готовності співпереживати іншим, долучатися до спільних справ соціального значення з однолітками та дорослими, поважати інтереси інших. Пропонуються форми (заняття продуктивними видами діяльності - музичне, образотворче, ручна праця, тематичні свята, екскурсії, етнічні і фольклорні фестивалі, художні майстер-класи) і методи (читання казок, бесіди, фасилітовані дискусії, творчі завдання) виховання начатків громадянськості у старших дошкільників, що враховують особливості віку, інтереси і потреби дітей.

***Ключові слова:** начатки громадянськості, старший дошкільний вік, художньо-естетичні засоби, форми, методи.*

Rahozina V. V. Education of elements of citizenship of senior preschoolers by the artistic and aesthetic means.

The article deals with elements of citizenship that should be educated in a family and kindergarten. The priority directions in the conditions of family education is to acquaintance children with national values by the fitting examples of famous Ukrainians from our past and present, example of parents' attitude to family, nature, land, language and culture. The content of education in the kindergarten should be focused on formation the skills of socially accepted behavior, the ability to orient in the world of human relationships, willingness to empathize with others, to engage in the common socially valuable events with peers and adults, to respect the interests of others. The author offers some forms to educate elements of citizenship levels of senior preschoolers (classes productive activities, themed festivals, tours, ethnic and folk festivals, art workshops), as well as methods (reading stories, conversations, facilitated discussions, creative problem) that include the age-related peculiarities, children's interests and needs.

***Keywords:** elements of citizenship, senior preschool age, artistic and aesthetic means, forms, methods.*